Volume 04, Issue 10, 2026

INTERFERENSIYA VA FASILITATSIYA HODISALARI NUQTAI NAZARIDAN INGLIZ VA O‘ZBEK TILLARINING QARAMA-QARSHI XUSUSIYATLARI

Abdurasulova Nilufar Abdusalim qizi

O‘zDJTU 2-bosqich doktoranti

Ingliz tilini o‘qitish metodikasi katta o‘qituvchisi

Annotatsiya: *Mazkur maqolada ingliz va o‘zbek tillarining fonetik, grammatik, leksik hamda sintaktik xususiyatlari interferensiya va fasilitatsiya hodisalari nuqtayi nazaridan qiyosiy tahlil qilinadi. Ikki tilning tipologik tafovutlari, xususan, so‘z tartibi, morfologik tuzilishi, zamon shakllari va artikl tizimidagi farqlar til o‘rganish jarayonida yuzaga keladigan interferensiyaning asosiy omillari sifatida ko‘rib chiqiladi. Shuningdek, tillar o‘rtasidagi funksional va semantik o‘xshashliklarning ijobiy lingvistik transferni yuzaga keltirishdagi fasilitativ imkoniyatlari yoritiladi. Tadqiqotda ona tilining xorijiy tilni o‘zlashtirishga ta’siri lingvistik va psixolingvistik jihatdan izohlanib, interferensiyani kamaytirish hamda fasilitatsiyadan samarali foydalanishning nazariy asoslari ochib beriladi.*

Kalit so‘zlar: *interferensiya, fasilitatsiya, lingvistik transfer, qiyosiy tilshunoslik, ingliz tili, o‘zbek tili, tipologik tafovutlar, tillararo ta’sir, grammatik struktura, ikkinchi tilni o‘zlashtirish.*

KIRISH

Globallashuv sharoitida xorijiy tillarni o‘rganish jarayoni nafaqat yangi lingvistik bilimlarni egallash, balki ona tili orqali shakllangan tafakkur va nutqiy ko‘nikmalarni boshqa til tizimiga moslashtirish bilan ham bog‘liq. Ayniqsa, turli til oilalariga mansub ingliz va o‘zbek tillarini qiyosiy o‘rganish jarayonida yuzaga keladigan interferensiya va fasilitatsiya hodisalari til o‘zlashtirishning murakkab lingvistik hamda psixolingvistik mexanizmlarini ochib berishda muhim ahamiyat kasb etadi. Ingliz tili german tillari guruhiga mansub bo‘lib, asosan analitik xususiyatlari bilan ajralib tursa, o‘zbek tili turkiy tillar oilasiga kiruvchi agglutinativ til hisoblanadi. Ushbu tipologik farqlar ikki tilning grammatik qurilishi, so‘z tartibi, morfologik shakllanishi va sintaktik munosabatlarida yaqqol namoyon bo‘ladi. Jumladan, ingliz tilida ega–kesim–to‘ldiruvchi (SVO) tartibi ustuvor bo‘lsa, o‘zbek tilida ega–to‘ldiruvchi–kesim (SOV) modeli asosiy sintaktik qolip sanaladi. Bunday tafovutlar

o‘zbek tilida so‘zlashuvchilarning ingliz tilida nutq yaratish jarayonida ona tiliga xos grammatik modellarni beixtiyor qo‘llashiga sabab bo‘lishi mumkin. Interferensiya hodisasi bir tilga xos birlik va qonuniyatlarning boshqa tilga ko‘chirilishi natijasida me’yoriy og‘ishlarning yuzaga kelishi bilan tavsiflanadi. Fasilitatsiya esa tillar o‘rtasidagi o‘xshashliklar va mavjud lingvistik tajribaning yangi til materialini o‘zlashtirishni yengillashtirishdagi ijobiy ta’sirini ifodalaydi. Mazkur hodisalar bir-biriga zid jarayonlar sifatida namoyon bo‘lsa-da, ularning har ikkisi tillararo transferning o‘zaro bog‘liq ko‘rinishlari hisoblanadi. Ingliz va o‘zbek tillarining qiyosiy tahlilida faqat grammatik tafovutlarni aniqlash bilan cheklanish yetarli emas. Til o‘rganuvchining fonologik idroki, leksik assotsiatsiyalari, semantik umumlashtirish qobiliyati va kommunikativ tajribasi ham interferensiya yoki fasilitatsiyaning yuzaga kelishiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Shu jihatdan, ikki til o‘rtasidagi qarama-qarshi va o‘xshash xususiyatlarni kompleks o‘rganish xorijiy til ta’limida uchraydigan tipik xatolarning lingvistik sabablarini aniqlash hamda samarali o‘qitish strategiyalarini ishlab chiqish imkonini beradi. Mazkur tadqiqotning maqsadi ingliz va o‘zbek tillarining fonetik, leksik, morfologik va sintaktik tizimlarini interferensiya hamda fasilitatsiya hodisalari asosida qiyosiy tahlil qilish, tillararo tafovutlarning nutqiy faoliyatga ta’sirini aniqlash va ijobiy lingvistik transfer imkoniyatlarini ilmiy jihatdan asoslashdan iborat.

ASOSIY QISM

Ingliz va o‘zbek tillarining strukturaviy xususiyatlari o‘rtasidagi tafovutlar xorijiy tilni o‘zlashtirish jarayonida interferensiya va fasilitatsiya hodisalarining yuzaga kelishiga ta’sir ko‘rsatadi. Ona tilida shakllangan lingvistik tajriba yangi til birliklarini anglashda muhim tayanch vazifasini bajarsa-da, ayrim hollarda grammatik va semantik xatolarning kelib chiqishiga sabab bo‘ladi. Bu jarayon, ayniqsa, turli tipologik tizimlarga mansub ingliz va o‘zbek tillari misolida yaqqol namoyon bo‘ladi. Ingliz tilining asosan analitik, o‘zbek tilining esa agglutinativ xususiyatga egaligi grammatik interferensiyaning asosiy omillaridan biridir. O‘zbek tilida grammatik munosabatlar ko‘pincha qo‘shimchalar orqali ifodalansa, ingliz tilida yordamchi fe’llar, predloglar va so‘z tartibi muhim ahamiyat kasb etadi. Masalan, o‘zbek tilidagi kitoblarimdan so‘zi ingliz tilida from my books shaklida bir nechta mustaqil birlik orqali ifodalanadi. Bunday farqlar o‘rganuvchilarning inglizcha grammatik konstruksiyalarni shakllantirishida muayyan qiyinchiliklarni yuzaga keltiradi. Sintaktik interferensiya ham ikki tilning gap qurilishidagi tafovutlar bilan bog‘liq. Ingliz tilida ega–kesim–to‘ldiruvchi (SVO), o‘zbek tilida esa ega–to‘ldiruvchi–kesim (SOV) tartibi ustuvor hisoblanadi. Masalan, Men har kuni kitob o‘qiyman gapini ingliz tilida I read a book every day tarzida ifodalash talab etiladi. Ona tilidagi so‘z tartibining bevosita

ko‘chirilishi grammatik jihatdan noto‘g‘ri konstruksiyalarning yuzaga kelishiga olib kelishi mumkin. Fonetik sathda interferensiya ingliz tiliga xos ayrim tovushlarning o‘zbek tili fonologik tizimida mavjud emasligi bilan izohlanadi. Xususan, /θ/ va /ð/ fonemalarini talaffuz qilishda ularni /s/, /z/, /t/ yoki /d/ tovushlari bilan almashtirish holatlari kuzatiladi. Leksik-semantik interferensiya esa so‘zlarning ma’no doirasi va birikuvchanligidagi tafovutlarda namoyon bo‘ladi. Masalan, o‘zbek tilidagi kuchli yomg‘ir birikmasi ingliz tilida heavy rain shaklida ifodalanadi. Uni strong rain tarzida qo‘llash ona tilidagi leksik modelning salbiy transferiga misol bo‘la oladi. Biroq ikki til o‘rtasidagi munosabat faqat interferensiya bilan cheklanmaydi. Fasilitatsiya hodisasi mavjud lingvistik bilimlarning yangi tilni o‘zlashtirishga ijobiy ta’sirini ifodalaydi. Ingliz va o‘zbek tillarida sabab, shart, maqsad va taqqoslash kabi umumiy semantik munosabatlarning mavjudligi murakkab grammatik konstruksiyalarni tushunishni yengillashtiradi. Shuningdek, technology — texnologiya, system — sistema, internet — internet kabi xalqaro leksik birliklarning shakliy va mazmuniy yaqinligi yangi so‘zlarni o‘zlashtirishda muhim omil hisoblanadi. Interferensiya va fasilitatsiyaning namoyon bo‘lishi o‘rganuvchining til kompetensiyasi, lingvistik tajribasi va ta’lim metodlariga ham bog‘liq. Shu sababli ingliz tilini o‘qitishda ikki tilning o‘xshash va farqli jihatlarini qiyosiy tahlil qilish, xatolarning lingvistik sabablarini aniqlash hamda ijobiy transfer imkoniyatlaridan foydalanish muhimdir. Bunday yondashuv ona tilining ta’sirini cheklashga emas, balki mavjud lingvistik tajribani yangi til kompetensiyasini shakllantirishga yo‘naltirishga xizmat qiladi.

XULOSA

Ingliz va o‘zbek tillarining qiyosiy tahlili interferensiya va fasilitatsiya hodisalari til o‘zlashtirish jarayonining o‘zaro bog‘liq, biroq turlicha natija beruvchi mexanizmlari ekanligini ko‘rsatadi. Ikki tilning fonetik, morfologik va sintaktik tizimlaridagi tafovutlar salbiy lingvistik transferga sabab bo‘lishi mumkin bo‘lsa, semantik va funksional o‘xshashliklar yangi til birliklarini o‘zlashtirishni yengillashtiradi. Muhimi, ona tilining ta’siri doimo xatolar manbai sifatida emas, balki xorijiy til kompetensiyasini shakllantiruvchi kognitiv resurs sifatida ham baholanishi lozim. Shu jihatdan, ingliz tilini o‘qitishda kontrastiv tahlilga asoslangan yondashuv interferensiyani kamaytirish, fasilitatsiya imkoniyatlarini kengaytirish va o‘rganuvchilarning mustaqil kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishda muhim ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Lado R. Linguistics Across Cultures: Applied Linguistics for Language Teachers. — Ann Arbor: University of Michigan Press, 1957.

2. Selinker L. Interlanguage // International Review of Applied Linguistics in Language Teaching. — 1972. — Vol. 10, № 3. — P. 209–231.
3. Odlin T. Language Transfer: Cross-Linguistic Influence in Language Learning. — Cambridge: Cambridge University Press, 1989.
4. Ellis R. The Study of Second Language Acquisition. — Oxford: Oxford University Press, 1994.
5. Jarvis S., Pavlenko A. Crosslinguistic Influence in Language and Cognition. — New York: Routledge, 2008.
6. Gass S. M., Selinker L. Second Language Acquisition: An Introductory Course. — 3rd ed. — New York: Routledge, 2008.
7. Jarvis S., Odlin T. Morphological Type, Spatial Reference, and Language Transfer // Studies in Second Language Acquisition. — 2000. — Vol. 22, № 4. — P. 535–556.